

Sajtó és irodalom a felszabadulás utáni években

A felszabadulás utáni évek kulturális sajtója, a napi- és hetilapok irodalomkritikája szokatlan élességgel tagolódik. Egyik — mennyiségileg nagyobb — részében tovább él a polgári lapkiadás és szerkesztés 1945, illetve 1939 előtti gyakorlata. Másik — jövőt előkészítő — részében viszont kialakul az a törekvés, amely az irodalom ügyét közérdekké, országos figyelem tárgyává igyekszik tenni. Ez a rész nagy súlyt helyez a közvélemény tájékoztatására, részvételére az új értékrend kialakításában. Az ideológiai-esztétikai ellentétek összefonódnak a korszak kulturális-irodalmi sajtóját is meghatározó politikai küzdelemmel, a koalíciós vitákkal. A „ki kit győz le”-problematika fogja keretbe a különböző orgánumok, irányzatok, szerzők konfliktusait. A szépirodalmi termés időtálló része két évtized kötetiben kapott helyet. Itt azokról a műfajokról szólnunk, amelyek publicisztikus vonásokat mutatnak, de az irodalmi élet összképének kialakításához is hozzájárultak.

A lapok terjedelme a papírhány miatt korlátozott. A *Szabad Nép* lehetőségei ugyancsak szűkösek. Nem a nagyobb oldalszám, hanem a szellemi élet és az értelmiség jelentőségének felismerése, a párttagság műveltségének emelésére tett erőfeszítések magyarázzák a Magyar Kommunista Párt napilapjának — és *Tovább* című hetilapjának — gazdag kulturális rovatát. A párthoz tartozó élvonalbeli írók rendszeresen szerepelnek a *Szabad Nép* hasábjain. NAGY Lajos, TERSÁNSZKY J. Jenő, DÉRY Tibor, ILLÉS Béla, GERGELY Sándor, BALÁZS Béla, GODA Gábor, ZELK Zoltán neve jelzi az 1945 utáni esztendőök minőségre, mennyiségre egyaránt legjelentősebb irodalmi rovatának magas színvonalát. A kommunista költők és írók versei, elbeszélései, tárcái, riportjai és publicisztikái mellett időnként ILLYÉS Gyula, VERES Péter, SZABÓ Pál, DARVAS József, BENJÁMIN László, FÜST Milán, HELTAI Jenő, ZILAHY Lajos, SZEKFŰ Gyula és más nem párttag művészek és tudósok írásai is megjelentek a *Szabad Nép*-ben.

A szerkesztőség ezekben az években következetesen megvalósította az irodalmi népfront alapelveit. Ezek az elvek figyelhetők meg a lap kritikáiban és vitáikjaiban is. Utóbbiak nagy számban jelentek meg, és pontos körvonalat adtak a *Szabad Nép* kulturális programjának! Ha rendszerezni próbáljuk a sokféle napi jelenségre reagáló vitaanyagot, több vonulatot különböztethetünk meg. A polémia egyik fő célja a reakciós polgári törekvések leleplezése, elszigetelése volt. HERCZEG Ferenc bírálata, a két háború közötti revízióssovinizta ponyva eszmei-esztétikai silányságának bizonyítása, a nacionalizmus Hitler-ellenes változatainak elemzése, a velük kapcsolatos legendák szétfoszlatása, a háború után új erőre kapó irracionális irodalmi lecsapódásainak elutasítása és a történelmi fordulat ellen közvetlenül fellépő zavarkeltés leleplezése egyaránt ide tartozik.

Kritikusan, de a szellemi pozíció, a minőség tiszteletével, a történetiség marxista módszerét alkalmazni próbálva foglal állást a *Szabad Nép* a *Nyugat* értékeinek minősítésében. BABITS jelentős életművének problémáit LUKÁCS György már az emigrációban elemezte. Ez az írás a felszabadulás utáni évek *Szabad Nép*-beli *Nyugat*-kritikáját is megalapozta. Ideológiai aspektust érvényesített; a költői-művészi értékek mérlegelése ekkor háttérbe szorult. Néhány kivételt azonban az 1945–47-es évekből is említhetünk: olyan kísérleteket, amelyek már akkor megpróbálták érzékeltetni a kritikával illetett életművek vonzerejét, a költői-írói minőség rangját. Ilyen például a TÓTH Árpádról közölt cikk, vagy SCHÖPFLIN Aladár árnyalt köszöntése.

A polgári irodalom jelenségeit a *Szabad Nép* kritikusai rendszeresen bírálták, de tudtak és akartak is különbséget tenni politikai ellenfelek és esztétikai-művészi vitapartnerek között. Az irodalom önelvűségének szószólóit — például a fiatalok *Új Hold* című folyóiratának egyes szerzőit — elmarasztalták, de ez a kritika 1945–47-ben még csak ritkán lépte át a demokratikus polémia kereteit. A kommunista álláspontot nemcsak a történelmi körülmények, hanem az irodalom fejlődésének szükségletei is alátámasztották. A *Szabad Nép* realizmusért, időszerűségért, humanista elkötelezettségért kiálló írásait — bár nem hibátlanok — csak rosszindulatú elfogultság azonosíthatja a 1948 utáni periódus kritikái és publicisztikai gyakorlatával.

A megkülönböztető vonások között — a már említett demokratikus vitamódszer mellett —, mindenekelőtt az értékek tiszteletére és gyakorlati felkarolására szükséges hivatkozni. 1945–47-ben a *Szabad Nép* minden jelentős alkotást érteni és becsülni tudott. Jót és vitathatót szétválasztva, úgy képviselt elvi álláspontot, hogy barátot, szövetségest, de még egy-egy eszmei ellenfelet is meggyőzhetett hozzáértéséről, úgyszeretetről, elemző készségének, érveinek hatékonyságáról. Rangot adott ennek a kritikának az az irodalom is, amely a párt körül szerveződő írói csoportosulás tagjainak tollán született és széles körű elismerést vívott ki. Eredményeit igyekezett általánosítani a *Szabad Nép* kritikai rovata, amely NAGY Lajos, TERSÁNSZKY J. Jenő, DÉRY Tibor, FÜST Milán új köteteit üdvözölte, emellett a klasszikusokat ajánlotta olvasásra. Hadakozott a giccs régi és új változatai ellen, felkarolta az öntevékeny munkás-kultúrmozgalom szervezeteit, a paraszti népművelés irodalmi, művészi hagyományait, a nép zenéjének és költészetének értékeit.

A népi írói irányzatról, egyes képviselőiről és műveiről közölt cikkek — mindenekelőtt LUKÁCS György és HORVÁTH Márton írásainak — fő törekvése: a népi örökség demokratikus-plebejus vonulatának, és a politikai-filozófiai reakció különböző áramlataihoz kapcsolódó „völkisch” tendenciáknak a határozott különválasztása. Alig múlt el hónap anélkül, hogy e probléma valamilyen vetülete állásfoglalásra ne készítette volna a *Szabad Nép* cikkíróit.

A kommunista publicisztika a népiek elleni indokolatlan támadásokat, az elfogultság indulatait is visszautasította.

A *Népszava* régi jó hagyományt folytatott a klasszikusok népszerűsítésével. Felfigyelt a nem hivatásos irodalmi és művészeti csoportok kezdeményezéseire, támogatta a jelentkező tehetségeket, mozgalmi eszközökkel is harcolt a szellemi élet demokratizálásáért. Helyesen ítélte meg a kortárs magyar irodalom kibontakoztatásáért vívott küzdelem lehetőségeit, távlatait. Szociáldemokrata költők és írók versei, tárcái, elbeszélései mellett olykor kommunista és parasztpárti szerzők is megjelentek a lapban. KASSÁK Lajos, FALUDY György, HÁRS László, KESZTHELYI Zoltán, FODOR József, SZILÁGYI Géza, VÉSZI Endre,

MAJOR Ottó, PALOTAI Boris írásai stb. után DÉRY Tibor, TERSÁNSZKY J. Jenő, SZABÓ Pál, HATVANY Lajos, FÜST Milán, REMENYIK Zsigmond és mások nevével is találkozhatott a *Népszava* olvasója.

A *Népszava* irodalomkritikája és publicisztikája állást foglal az irodalom társadalmi elkötelezettsége mellett. Hangsúlyozza a történelmi folyamatok meghatározó szerepét. Szót emel a világnézet és az irodalmi irányzatok közötti összefüggés kérdésében. Jó példaanyaggal bizonyítja, hogy a szocialista világnézet, a marxista meggyőződés sokféle stílussal, kifejezési móddal szolgálható hatékonyan. Megköveteli az elemzett alkotások aktuális vonatkozásainak fel-tárást, elveti az irodalom öncélúságáról hirdetett polgári nézeteket.

Ugyanakkor helyt ad például BÁRDOS Arthur gondolatmenetének, amely el-marasztalja a születő új művészet érdekeit szolgáló marxista kritikát. Klassziku-sokat közlő lapban jelennek meg az irodalmi hagyomány köztiszteltében álló értékeit elvető FALUDY-cikkek is. FALUDY György az irodalmi népfront gondo-latát sem tudta elfogadni. Érvelése szubjektív. Az általa elutasított-támadott írók: SÓTÉR István, KERESZTURY Dezső, NÉMETH László, CS. SZABÓ László és mások.

A koalíciós időszak sajtójának irodalmi-szellemi szempontból is kiemelkedő értékű orgánuma a *Szabad Szó*. Rendszeresen megjelenteti a népi írók verseit, elbeszéléseit, cikkeit és kritikáit. A lap munkatársa: ILLYÉS Gyula, KERESZ-TURY Dezső, VERES Péter, ERDEI Ferenc, SZABÓ Pál, SARKADI Imre, ERDEI Sándor, SZEBERÉNYI Lehel, BERDA József, JANKOVICH Ferenc és — termé-szetesen — a főszerkesztő: DARVAS József. A *Szabad Szó* az irodalom progresz-szív elkötelezettségét képviseli. Ezt sugallják SZABÓ Pál és SARKADI Imre riportjai, ILLYÉS versei, VERES Péter cikkei. Ebben a szellemben üdvözlí a lap az induló folyóiratok — a *Fórum*, a *Válasz*, a *Csillag* — fontosabb állás-foglalásait. A parasztpárti publicisták többsége az irodalom új lehetőségeinek, irányvételének problémáihoz is a kommunisták szövetségeseként közelít. Amikor a paraszti külön út híve KOVÁCS Imre, irodalompolitikusként is ellenzéki pozícióban lép a nyilvánosság elé, ILLYÉS, DARVAS, VERES, SZABÓ Pál, SARKADI száll vele vitába.

Nem értenek egyet KOVÁCSnak azzal a megállapításával, hogy — mivel a kor tipikusan politikus kor — az írónak nincs sok mondanivalója, s ha jó író, számol is a kedvezőtlen feltételekkel. A népi irodalom baloldali képviselői éppen a kor politikus jellegéből vonták le azt a következtetést, hogy az 1945 utáni irodalomnak szerepe lehet, sőt kell is, hogy legyen a nép szellemi és anyagi felszabadulásáért folyó küzdelemben. Népiség és narodnyikság hatá-rozott szétválasztása alapján kapcsolja össze irodalom és politika időszerű kérdéseit BOLDIZSÁR Iván, KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil, JUHÁSZ Géza, SZEBERÉNYI Lehel és SIPOS Gyula, A polémiában felülkerekedik a harmadik utas koncepciókat elvető baloldali álláspont, amelynek irodalmi, irodalom-történeti konzekvenciái is jelentősek. DARVAS József szavával: Nincs öncélú parasztpolitika, s nincs különálló népi irodalom sem.

A *Szabad Szó* írógárdájának kedvelt műfaja a kulturális publicisztika. VERES Péter már 1946-ban a néptömegek kulturális igényeinek ébresztésében és ki-elégítésében határozza meg a fordulat utáni új rend egyik legfontosabb kor-mányzati tennivalóját. Figyelmeztet a giccs térhódítására, a népi kultúra hagyományait lenéző álláspont tarthatatlanságára. Cikkeiben — és a *Szabad Szó* egyéb gesztusaiban is — kísért a parasztság lehetőségeinek túlbecsülése, a városi kultúra teremtőinek és hordozóinak bizalmatlan kezelése, a vezető

szólam azonban a három évtized múltán is helytálló gondolat: a parasztság kulturális felemelésének ügye nagy nemzeti ügy.

ILLYÉS Gyula a paraszti népművelés fejlesztésének terveit kéri számon, és társadalmi támogatást kíván e tervek megvalósításához. DARVAS József a klasszikus hagyomány felkarolását, a nép irodalmi műveltségének, ízlésének formálását tartja időszerűnek. Olyan irodalomnépszerűsítő tevékenységet sürget, amely a parasztság — és általában a dolgozó nép — aktuális politikai feladatainak megoldásához is segítséget nyújt: önbizalmát, történelmi érzékét és hivatástudatát erősíti. Ezek a gondolatok határozzák meg a *Szabad Szó* irodalomkritikáit, s azt a napi eseményekhez kapcsolódó, plebejus szellemben radikális publicisztikát, amely hétről-hétre helyet kap a lapban. Kiemelkedik a cikkanyagból a korszak fő vitakérdéseihez kapcsolódó rendszeres állásfoglalás.

A baloldal a bulvár-sajtóban is felveszi a harcot a koalíción belüli és kívüli polgári erőkkel. Ilyen orgánumai — a *Friss Ujság*, a *Magyar Nap*, a *Kossuth Népe*, a *Világosság* — nem vállalhattak szerepet az irodalmi-szellemi életben. Nem egészen érvényes ez a megállapítás a *Szabadság*-ra, amelyben GÁBOR Andor néhány szép írása is megjelent. A lap kritikusa, ZELK Zoltán, árnyaltan, értékekre nyitott szemmel és értelemmel tekintette át a kortárs irodalmat. Napilapban elsőnek méltatta SZABÓ Lőrinc *Tűcsökenéjét*, miközben a költő tragikus meghasonlásairól is igazságos tapintattal szólt, NÉMETH László *Iszony* című regényéről is elismerően írt. Értékes, hasznos cikkek jelentek meg múlt és jelen irodalmáról a *Független Magyarországon*, az *Új Magyarországon*, a *Jövendőben* és a *Parasztújságon*.

A polgári sajtó irodalmi-irodalomtörténeti szempontból figyelmet érdemlő orgánuma: ZSOLT Béla hetilapja, a *Haladás*. Háziszerzői: SZÉP Ernő, BALÁZS Béla, FODOR József, BÓKA László, IGNOTUS, MÁRKUS László, GYÁRFÁS Miklós, KOMLÓS Aladár, HELTAI Jenő. Cikkeiben, kritikáiban sok az értékkereső, rokonszenves vonás. Célkitűzése a modern polgári irodalom progresszív értékeinek bemutatása, a fasizmus szellemi kártevésének felszámolása. Ez figyelhető meg a *Nyugat* nagyjait és a második-harmadik nemzedék íróit méltató jegyzetekben, az antifasiszta világirodalom kiválóságait bemutató cikkekben. Irodalomtörténeti adalékok is megjelentek a *Haladás* hasábjain. Ilyen például BRÓDY Sándor — GÁRDONYI Géának küldött — szakító levele, HATVANY Lajos néhány cikke, IGNOTUS Pál *Csipkerózsika* című önéletrajzi esszé-sorozata. Az irodalmi oldal — a *Haladás* kritikái rovata — akkor emelkedik a rutinyagorlat fölé, amikor jelentős művet elemezhet. Példa erre KOMLÓS Aladár bírálata DÉRY Tibor regényéről, A Befejezetlen mondatról.

A *Haladás* élesen támadja a népi írókat. Elfogultsága nyilvánvaló. Amikor JÁSZI Oszkár a Vaszgárda oldalára állt MANIU védelmére kelt, a *Haladás* bírálta ugyan JÁSZI álláspontját, közben azonban elismerte, hogy felfogása — lovagias. MANIU-val szemben helyeselhető volt tehát bizonyos fajta megértés. Ugyanez nem illette meg a kisebb hibát vétó népi írókat. Sőt, azokat sem, akik nem is vétettek. Ebben a kérdésben ZSOLT nem adott helyt árnyalatoknak. BALÁZS Béla kritikája MÁRAI könyveiben is elismerte e polgár haldoklásának gyönyörű színeit. A VERES Pétert, NÉMETH Lászlót, SZABÓ Lőrincet ostromozó cikkek viszont csak a rosszat látták. ZSOLT Béla *Nemzeti drogéria* című darabját jelentősnek tartották, ILLYÉS Gyula *Lélekbúvárja* viszont gyanakvást és visszatetszést keltett. A népi írók tárgyilagos minősítéséért szót emelő kommunista kritikát elutasítják. Nemcsak a népi írók értékelésében folyik polémia. A *Ha-*

ladás védelmébe veszi FEJTŐ Ferenc — LUKÁCS György által megbírált — HEINE-könyvét, IGNOTUS Pál JÓZSEF Attila-portréját és más vitatható műveket.

A *Magyar Nemzet*ben jelentek meg PASSUTH László finoman fogalmazott általánosságai és informatív jellegű világirodalmi jegyzetei, FARKAS Imre versikéi, BETHLEN Margit cikkei, VASZARY Gábor tárcái, ZSIGRAY Júlianna elbeszélései. MÁRAI Sándor párbeszéde élénk vitát váltott ki 1947 nyarán. MÁRAI ebben Paul VALÉRYT és SZOKRATÉSZT szólaltatja meg. Velük mondatja el véleményét a háború utáni világról. Támadás ez a párbeszéd (*Eupalinos, vagy az újjáépítés*) a célszerűség, a tervgazdálkodás, általában az anyagi szükségletek szervezett kielégítése ellen. Érvei nincsenek. Sznob fintorgással, a lélek öncélú játékaival próbál hatni. Összhangban van ezzel a HERCZEG Ferencet mentegető cikk, a tőkés Európa irodalmáért lelkenző publicisztika, és az a vitagesztus, amely a szellemi élet depolitizálását követeli. A klasszikusokat újjáértékelő irodalomtörténeti írások siránkozó panaszt váltottak ki.

A *Kis Újság* — a Független Kisgazdapárt lapja — szinte csak olyan irodalmi eseményekre reagál, amelyek alkalmat adnak a koalíciós partnerek csipkedésére, a művészet osztály- és időfelettségének hangoztatására, a klasszikusok új értelmezésének rosszasására. Ugyanilyen, vagy hasonló szemlélet jellemző a *Független Ifjúságra*, a *Demokráciára* és az *Igazságra*. Egyetlen jelentős költő, író sem szólal meg ezekben az orgánumokban.

A *Világ* — a Polgári Demokrata Párt orgánuma — ellentmondásosan alakítja kulturális rovatát. Egymás mellett közli FODOR József antifasiszta publicisztikáját, és BÓKAY János elvtelen megbékélést sugalló cikkét. PÉCHY Blanka a szovjet színházkultúrát ismerteti, ERDŐS Renée viszont itt is a múltat siratja. Méltatják Paul ELUARD költészetét és közlik FARKAS Imrét. A lap gyakran jelentkező tárcáiról: STELLA Adorján, BOROSS Elemér, KÓSZEGI Imre, RELLE Pál, DUTKA Mária, BECZÁSSY Judit. A kritikai rovat egyenletlensége szembeűnő. ILLÉS Béla *Kárpáti rapszódia*ja ugyanazokat a dicsérő jelzőket kapja, mint az éppen megjelent nyugati bestseller. A magyar irodalom közelmúltjával foglalkozó írások a *Nyugat* és köre időtlenné stilizálásával, közéleti vonatkozásainak mellőzésével gyakorolnak közvetett bírálatot az irodalom társadalmi funkcióját előtérbe állító baloldali nézetek és a marxista kritikai gyakorlat felett. A *Világ* az önelvű-öncélú irodalom mellett foglalt állást, időszerűtlen magatartást népszerűsített, és — ha óvatossága engedte — meg-megcsipkedte az elkötelezett szerzőket, kritikusokat.

A *Magyarok* című folyóirat kritikája túlnyomórészt a polgári sajtót illette. Eszerint az egykorú napi- és hetilapok egy heti terméséből az irodalom mindössze 0,5 százaléknyi terjedelmet kaphatott. A közepességében jellegtelen rajz, karcolat, vers és tárcsa terjedelme 2 százalék, az igénytelen-ízléstelen ponyva-irodalomé viszont 18 százalék. Egyes bulvárlapokban a ponyva elérte a 40—50 százalékot. Nem volt jobb helyzetben a kritika sem. Néhány soros recenziók, reklámszövegek láttak napvilágot, s még ezekben is érvényesült a klikkérdek.

A polgári sajtó színvonala jóval alacsonyabb, mint a két világháború között. Hiányzik az elitorgánium. Miközben a felszabadulás az irodalom polgári irányzatainak megélénkülését is lehetővé teszi, az 1945—47-es évek polgári sajtójában ilyesminek nyoma sincs. Szerepe van ebben a szűkös terjedelemnek, a lapkiadás technikai és üzleti körülményeinek, főleg azonban annak, hogy a jelentős szerzők eltávolodtak a polgári sajtótól. A legjobbak kommunista, szocialista, vagy plebejus demokrata lapokban dolgoznak. A húszas-harmincas

években még eleven az irodalmi élet szempontjából több-kevesebb figyelmet érdemlő polgári laptípus. Más-más okból és céllal szolgálta, de szolgálta az irodalmat a *Pesti Napló*, a *Budapesti Hírlap*, vagy a *Magyar Hírlap*. 1945 után a burzsoá sajtó nem tudta folytatni ezt a hagyományt.

TAMÁS DERSI

Presse et littérature aux années d'après la libération

L'étude examine la presse culturelle des années d'après la libération, surtout les colonnes culturelles des journaux dans la période de 1945 à 1947. En passant en revue les organes principaux des partis de la coalition, elle esquisse le profil littéraire et culturel des journaux en question, en énumérant les collaborateurs les plus importants et en analysant les discussions les plus considérables qui ont eu lieu entre les tendances principales dans les journaux des différents partis. L'analyse fait voir la survivance de la pratique de journaliste bourgeoise d'avant 1945 qu'on peut observer aux années d'après la libération, mais elle consacre beaucoup d'attention aux efforts aussi qui préparent l'avenir. Ces derniers sont à reconnaître pour la plupart dans les journaux des partis de gauche, avant tout dans l'organe du Parti Communiste Hongrois, dans les colonnes culturelles de *Szabad Nép*. Dans les colonnes de ce dernier, c'étaient les écrivains d'avant-garde du parti (Lajos NAGY, Jenő TERSÁNSZKY J., Tibor DÉRY, Béla ILLÉS, Sándor GERGELY, Béla BALÁZS, Gábor GODA, Zoltán ZELK) qui ont assuré un haut niveau. Outre cela, le journal a publié des articles des auteurs sanspartis aussi (Gyula ILLYÉS, Péter VERES, Pál SZABÓ, László BENJÁMIN, Milán FÜST, Jenő HELTAI, Lajos ZILAHY, Gyula SZEKFI). Dans ces années, ce journal a réalisé d'une manière conséquente les principes fondamentaux du front populaire littéraire; ce sont ses critiques et ses articles de discussion qui en sont les preuves. Ses articles critiquant les phénomènes de la littérature bourgeoise et la tendance des écrivains populaires se caractérisaient par un attitude de principe, par le respect des valeurs et par une distinction entre l'héritage du peuple et les tendances de droite.

L'étude analyse d'une manière analogue les autres membres aussi de la presse de la coalition. Après l'appréciation de l'importance littéraire et culturelle de *Népszava*, organe du parti Socialdémocrate et de *Szabad Szó*, celui du parti des paysans, suit l'analyse de la presse bourgeoise (*Haladás*, *Magyar Nemzet*, *Kis Újság*, *Világ*) dont le niveau — par rapport à la période d'entre les deux guerres mondiales — montre un déclin considérable après 1945. La cause principale de ce déclin est à chercher dans le fait que les auteurs considérables se sont éloignés des journaux bourgeois et se sont concentrés autour de la presse communiste, socialiste et plébéien-démocratique.